

АЖАЛАЙ ТУГ

2021 оной февралин 12

№ 3 (4067)

1965 онһоо гарана

Сагаан нараар! Сагаалганаар!

Хүндэтэ нотагаархид!

Гаража байһан Сагаан түмэр Үхэр жэлдэ гэр бүхэндэ, айл аймагтаа, арад зондоо сагаан замтай, сагаан бодолтой, сагаан сэдхэлтэй, сэхэ харгытай, ханаһан хүсэлөө бөөлүүлжэ. Ажалдаа, һуралсалдаа амжалтатай, элүүр мэндэ, энхэ амгалан ажаһуухыетнай хүсэнэбди.

Сагаан нараар! Сагаалганаар!!!

«Захааминай аймаг» гэхэн муниципальна байгуулгын захиргаанай гулваа С.В. Гонжитов

«Захааминай аймаг» гэхэн муниципальна байгуулгын депутадуудай Сөведэй түрүүлэгшэ Л.Ц. Санжеева

САГААЛГАН

Сэлгээ Буряад нотагни,
Сагаан нараар, Сагаалганаар
Сээжын оёрой мэндые
Сэдхэлһээн шамдаа хүргэнэб.

Уужам Буряад нотагтам
Ута үбэл үнгэрбэ.
Табан хушуу малнууднай
Тобир тарган үбэлжэбэ.

Дуулим Буряад нотагтам
Дуун, хатар зэдэлбэл,
Сагаан эдээн элбэгтэй
Сагаалгамнай айлшалбал.

Хангай Буряад нотагтам
Хабарай шарай үзэгдэбэл,
Хүдөө, тала, дайдаар
Хүхюун зугаа эхилбэл.

Майя ЦЫРЕНОВА

Буряад Уласай болбосоролой сайд Захаамин ерэбэ

Байгша оной февралийн 3-да Захаамин аймаг Буряад Уласай Болбосоролой болон эрдэм ухаанай сайд Баир Баторович Жалсанов ба Буряад арадай хунгамал Виталий Николаевич Лыгденов ерэжэ, захабарилгын хүүлээр нээгдээн Холгоһоной дунда хургуули, хүгжэмэй хургуули, нэмэлтэ хуралсалай хургуули хараба.

Холгоһоной дунда хургуули шэнэлэн захабарилгын ажалай программада орожо, 2020 ондо заһагдажа, 2021 оной январь нара соо хурагшад ба багшанар уужам харуул байшанда хуража эхилбэ. Хүгжэмэй хургуули 2020 оной июлийн 1-дэ захабарилагдаһан байшан соо орожо, хүгэдые хүмүүжүүлжэ байна. Нэмэлтэ хуралсалай хургуули захабарилагдаһан байшанай хоёрдохи дабхарта ороо. Баир Баторович айлшалажа, Холгоһоной дунда хургуулида хүгжэмэй абья шанга болгохо колонка бэлэг баряа. Пурагшадта һайн хуража хургуулияа нэрлүүлжэ ябагты гэжэ хэлэбэ. Баһал аймагай гулваа Сергей Валерьевич Гонжитов Холгоһон нютагта шэнэ гэрнүүд баригдаа, хургуули захабарилагдаа гэжэ хэлэбэ.

Дэнцэма ДОНОВА,
манай корр.

Сагаалганай уулзалга

Урдын урда сагнаа хойшо арад бүхэн Шэнэ жэлье угтажа, найндэрлэдэг байганинь мэдээжэ. Тээд нэгэ тогтомол хамтын үдэр гэжэ байгаагүй, арад бүхэн өөһэдынгөө ажабайдалда, ажахыда таарамжатай саг хунган шэлэжэ, хабартаа, намартаа, үбэлдөө, зундаа тэмдэглэдэг байгаа.

Урдын урда сагнаа хойшо арад бүхэн Шэнэ жэлье угтажа, найндэрлэдэг байганинь мэдээжэ. Саг жэлэй үнгэрхэ тума арад түмэн юртэмсын эрьсэ байдалые, байгаалин жама ёһые найса мэдэхэ боложо, үе сагай литые наринаар тодорхойлоходоо, эрдэм ухаанай үндэһөөр байгуулагдаһан астрономическа литэтэй болоһон түүхэтэй.

Иимэ ушарһаа уламжалан, буряад арадай Шэнэ жэлэй найндэр – сагаалган гурбан шата дабажа, һуури байраяа гурба дахин урилһан байна. Ямар шатануудые дабажа гараа юм гээд танилсаял даа.

Буурай холын барга сагай заншалаар буряад арадай, юрэнхыдөө монгол угсаатанай шэнэ жэл – Сагаалган намар (мүнөөнэйхээр октябрьда) болодог байгаа. Энэнь мал ажалтай арадуудай байдалһаа дулдыдадаг һэн. Табан хушуута малынь үбэлэй

Сагаан харын гарахада, морин эрдэнидээ мордоод, аха дүүнэрээ, танил түрэлөө, хүршэнэрөө золгодог

хүйтэниие, хагсуу хабарай хатууе дабажа гараад, үдэжэ олошороод, зунай ногоон дээрэ тобиржон найжараад, намартаа тарган найнаар ондо орохоор бэлэн болоод байдаг гээшэ. Баян тарган, элдин найхан энэ үедэ монгол угсаатан шэнэ жэлээ – Сагаалганаа хэдэг һэн. «Ерэхэ үбэл, хабарнай зуд туранхагүйгөөр, ажана амгалан үнгэрһэй, сагаан эдээн дэлгэржэ, амитанай үрэ хоол тэгшэ найн оршоһой», – гэжэ хүнүүд дайда дэлхэйн

эзэдтэ шүтэдэг, мүргэдэг, үргэл хэдэг байгаа.

Тиихэдэ ехэ найр зугаа хэжэ, хүнэй хүбүүд хүсэ шадалаа туршдаг, хүлэгэй унагадаар бай буляалдуулжа найндэрлэдэг һэн ха. Энэ найндэрые юундэ сагаалган гээ юм гэхэдэ, «Энэ хадаа сагаан эдээнэй удха дээрһээ гараа» гэжэ Буряадай түрүүшын эрдэмтэ Доржо Банзаров, профессор Гомбожаб Цыбиков гэгшэд харюусана. Урданай гуримаар Сагаалганһаа эхилжэ,

Сагаан харын эдээн

зунай элбэг дэлбэг сагта даража абаһан аарса сагаагаа эдижэ захалдаг, хойто жэлдэ сагаан эдээнэй бүри ехээр дэлгэрхынь тулада зальбардаг, үргэл ёһолол хэдэг бэлэй. Энэнь Шэнэ жэлээ – Сагаалганаа намар угталга хадаа һайндэрэй нэгдэхи шата болоно. Тэрэ үедэ монгол угсаата арадууд жэлдээ хоёр удаа – намартаа, хабартаа сагаалжа байгаа.

XIII зуун жэлэй эхинһээ монгол угсаатан хитад литэдэ орожо захилаа гээд, зарим эрдэмтэд тэмдэглэдэг. Хитад литэ

хадаа Хитадай эрдэмтэ зурхайшадай хэдэн мянган жэлэй хугасаа соо огторгойн одо мүшэдэй, һара, наранай эрьесые адаглажа, шэнжэлжэ тогтоохон харын литэ гэхэ гү, али хара зурхай гээшэ. Буряад зон энэ гээр ехэтэ һонирхожо, «монгол һара» гэжэ нэрлэдэг юм.

Энэ литын ёһоор, Сагаалгание намар һайндэрлэхээ болижо, хабарай эхин һара болохо Сагаан харын нэгэн шэнэдэ хэдэг болоо бэлэй. Чингис Богдо хаанай 1206 оной Барас жэлдэ – бүхы

монгол угсаатанай хаан гэхэн солодо хүртэһэн жэлдэ – сагаан эдээнэй дэлгэржэ, малай түлэй түлжэжэ байһан хабарай эхин һарада Ехэ Монгол Уласые тогтоохон ушараар монгол угсаата арадуудай ехэ баярай үдэр болоһон байха юм. Тэрэ гэхэнһээ хойшо үбэлэй үнгэржэ байхада сагаалнабди. Энэнь хадаа шэнэ жэлые һайндэрлэлгын хоёрдохи шата болоно.

Сагаан харын нэгэн шэнэ гээшэ тогтомол нэгэ үдэр бэшэ, харин үндэр, набтар жэлһээ боложо, 20 гаран хоногой һэлгээтэй

байдаг. Мүнөөнэй литын ёһоор, январин 20-һоо февруалин 18 хүрэтэрхи үдэрнүүдэй али нэгэндэнь тудатаг гэхэ гү, али дайралдадаг юм.

Хитадай хара зурхай зохёоһон мэргэшүүл энэниие ханаанһаа абаад табижархёо бэшэ, харин одо мүшэдые, хара нарые наринаар шэнжэлжэ, суг мүшэд жэлдээ оройдоол нэгэ дахин нарантай тохёоно гэжэ тодоруюулаа. Тиин эдэ суг гэхэ гү, али бүлэг мүшэд наран хоёрой тохёохо үеһөө шэнэ жэлые тоолоо юм. Энэнь дээрэ дурсагдаһан сагтай тудалдана бшуу. Тиимэхээ Хитадай зурхайшад он жэлэй эрьесые, хара, наранай хиртэлгые, гараг үдэрнүүдые, ододой тохёолгые таблица болгожо зохёодог байгаа. Хитад литэ гансал монгол угсаатанай дунда тараа бэшэ, харин түбэд, япон, манжуур, солонгос гэхэ мэтын Зүүн зүгэй арадууд хэрэглэдэг болоо.

Энэ литые монгол угсаатан ламын шажанаар дамжуулжа, Түбэдһөө абаа ха гэжэ олонхи зон ойлгодог. Зүгөөр энэнь буруу. Хитад литэ Буддын шажанай (шарын шажанай) дэлгэрхэхээ хэдэн

зуун жэл урда тээ монгол угсаатанда тараһан байгаа. Энэниие баталһан түүхын хэдэн баримта бии. Жэшээнь, 1260 ондо, Хубилай хаанай үедэ, монголшуудай ниислэл хото Хитадай Бээжэн хото байһан юм. Хубилай хаан тэндэ бүхы наһаяа үнгэргэһэн юм. Энэ хайндэртэ хитадууд ямар нүлөө үзүүлээб гэхэдэ, бууза, банша (пельмень) заабол баридаг болоо хэн ха. Шэнэ жэлые угталгын хайндэрэй бүхы ёһо заншалнууд хуушаараа, монгол янзаараа үлэхэн байгаа.

Нүүлээрнь энээгүүр ябаһан Европо түбиин Венеци хотын аяншалагша Марко Поло ном соогоо иигэжэ бэшээ хэн: «Тэдэнэй хаан Хубилай албата зонтойгоо иигэжэ хайндэрлэнэ: эрэ эмэгүй хүнүүд бултадаа сагаан хубсаһа өөһэдынгөө гуримаар үмдэдэг. Тэдэ сагаан үнгые жаргалай үнгэ гэжэ тоолодог, тиимэхээ бүхэли жэл соо аза жаргалтай, энхэ амгалан һуухын түлөө сагаан үнгөөр хубсалдаг».

XV-XVI зуун жэлһээ монгол угсаатанай дунда Буддын шажан дэлгэржэ эхилээд, XVIII зуун жэлдэ Буряадта хүрэжэ

ерээ. Шарын шажан бии болоһоор, арадай урданай ёһо заншалнуудай зарим нэгые үгы хэжэ, нүгөө заримыень өөртөө тааруулан абаһан юм. Тэрэ тоодо Сагаалганиие шажанай шанартай хайндэр болгохо хэдэлгэ гаргагдаа хэн.

Энэниие ламанар ямараар номнодог байгаааб? Ямар суртаал байһан гэшэб? Будда Шакьямуни хадаа сагаан нарын нэгэн шэнэ болотор Тэрэсэй (брахман) 6 багшатай ном хэлсэхээ айгаад, тэрьедэжэ ябаһан дүрэ үзүүлдэг байһан аад, нэгэн шэнын үдэрһөө эхилжэ, Баранасын (Бенарес) балгааһанай дэргэдэ тэдээнтэй уулзаад, 15 хоногой туршада эди шэдиесэ гаргажа, Тэрэсэй 6 багшые номгоруулаад, өөрынгөө шажанда хабаадуулаа хэн ха. Нүүлээрнь бүхы Энэдхэг орондо Буддын шажан мандаһан түүхэтэй. Бурхан багшын энэ илалтые дасангуудаар тэмдэглэжэ, Сагаан нарын нэгэн шэнэхээ 15 хоногой туршада Ганжуур хурадаг байгаа. Энэнь сагаан нарын хурал гэжэ нэрэтэй хэн.

Совет засагай жэлнүүдтэ манай Буряад орондо

Мүнөө үеын Сагаалган гүрэнэй хайндэр болонхой

Сагаалган хоригдошонхой байгаа. Тиигээшье хаань, буряад арад сагаан харын хайндэрые нюусааршье хаа, тэмдэглэдэг хэн. 1990 оной хүүл багта Бүгэдэ буряадуудай ехэ хуралдаан боложо, үндэһэн соёлой тусхай эмхи – эблэл байгуулагдаа бэлэй. Элинсэг хулинсагуудайнгаа үеын үедэ сахижа ябаһан ёһо заншалнуудые, үндэһэн соёлые һэргээхэ, түрэл хэлэе шудалха, хүгжөөхэ ехэ зорилгонууд хараалагдаа хэн.

Тиин Буряадай ССР-эй Верховно Соведэй 1991 оной январин 11-нэй Тогтоолоор арадай хайндэр – Сагаалган, Сагаан нара хуулита болгогдоо бэлэй. Тиин хо-

рёод жэл соо Сагаалганай – Шэнэ жэлэй хайндэрые тэмдэглэжэ байнабди.

*Сагаан харын гарахада,
Сагаан хахалта*

*баабайнараа,
Сагаан ханиагта*

*эжсынэрээ
Сагаан хадагаар золгожсо,
Сагаан ханаа*

ханаалагты!
Сагаалганай амаршалга, золгохо ёһо өөрын гуримтай. Хүнүүд бултадаа нэгэ наһа нэмэбэ гээшэ. Дүү хүнүүд ахынгаа гарай дороһоонь альгануудаа өөдэнь харуулжа, тохоногтонь дүнгэн золгохо. Аха хүнүүд альгануудаа уруунь харуулаад, дээрэнь гараа табижа, амаршалха ёһотой. Мэндэ амараа хэлсэһэнэй хүүлээр айлшад хоймор-

то һуужа, амгалан зохидоор хөөрэлдэжэ, сай уудаг, сагаан эдэһнээ ама хүрэдэг юм. Айлшадай гараха дээрэ гарай бэлэгүүд барюулагдадаг.

Алтан дэлхэйн арадуудай эгээл хайхан хайндэрынь Шэнэ жэл гэжэ тоологдодог гээшэ ааб даа. Манай буряад арад Шэнэ жэлээ – Сагаалганаа, Сагаан хараяа үбэлэй янгинама хүйтэнэй бууража, хабарай элдин хайхан сагай гарахаяа байхада угтажа, «сагаан сэдхэлтэйгээр», «сагаан ханаатайгаар», «сагаан эдэстэйгээр» тэмдэглэдэг хайхан заншалтай гээшэ. Сагаалганаар! Сагаан нараар!

Бата-Мүнхэ ЖИГЖИТОВ.

Нүбэтын Зүүн үбэртэ

(Үргэлжэлэл)

Бидэ нэгэ дахин холо нохойнуудай хусалдаха бүдэхи абяа дуулаад, ошожо ябатарнай абяан дуулдахаа болишоо хэн. Харанхы боложо эхилбэ. Бидэ хоёр гахай, нохойнуудай мүнүүдые үгы хэжэ, харанхыда яжа гэртээ хүрэхэ хүнүүд гээшэбибди гэлдэжэ ябаабди. Гол соо галай ялайхыс хараад, тэрэ гал тээшээ доошоо буугаа хэмди. Нохойнуудшыс эсэһэн хойноһоомнай буужа ерээ хэн. Галай хажууда хүрэжэ ерэхэмнай, тэндэ Жамбалов Сергей, Гонжитов Валера, Дамбиев Юра ба Шойдонов Александр дүрбэн отоглоод, хэрмэ агнажа, ангуурия дүүргэхэ тооной болоод байгаа. Бидэ хоёр халуун сай эдэһэнһэнь хүртэбэбди.

Ябаһан ябадалаа, ангуурия зугаалдажа, энеэлдэжэ тэндээ хоноо хэмди. Үглөөдэрын булта гаража, гахайн мур үзэхэмнай, мур олдоогүй. Пүни саһан ороһон, үшөө халхилжа, саһан бударжа байгаа. Бидэ хоёр тэндэһээ мордожо, Бэл-

шэр хүрэжэ ерээ хэмди. Бэлшэрэй мал дээрэ Сасхияев Санжай, Дымбрылов Бадма ба Санжайн хүбүүн Саян байгша хэн. Манай хойноһоо тэдэ дүрбэн хэрмэшэд ангуурия дүүргэжэ, хүрэжэ ерээ хэн. Сергей сэхэ блатнай хүлдэшэһэн нэгэ нимгэн спортивно малгай үмдэһэн хүн орожо ерэхээр, галда дулаасахаа һуушаба. Энэ хүйтэндэ ямар хаядаһан малгайгаар ябанаһ? – гэжэ Санжайн Сергейдэ хандахада, Сергей малгайм дүрөө гэжэ хэлээд, түмэр шүдэнөө ялайтар энеэгээ хэн. Малгайгаа хайшан гээд хүн дүргэгшым, – гэжэ Санжайн асуухада, Сергей иигэжэ хэлэбэ:

– Би хэлшэ газарта ун-

таад, һүни малгаймни мухарижа галай хажууда өөдөө хараад хэбтэхэдэнь. Эдэмнай тэрэниис хараад, загнуутай сайгаа намайгаа халуун байхыень табяа гэжэ һанаад, абангүй унтаһан байгаа ха юм. Сергей манда хандажа иигэжэ хэлэбэ:

– Энэ һүни томо гэгшын бодон гахай гол отолжо, Яамын толгой өөдэ гараһан байна. Мүрын томо хашараг үхэрэй муртэй дүхүү юм. Хабатай өөхэн ябана, холо ошоогүй байха. Гаража тэрэниис үзэе гэбэ.

Бидэ түргэн сайлаад, олоороо Яамаяа хүрэлжэ гараа хэмди. Уданшысгүй нохойнууд шааяса-шууяса хусалдаа хэн. Тэндэ дүтэшэг ябаһан Алек-

сандр тэрэ бодо буу-
дажа унагаагаа хэн.
Поёонуудынь уга гараад,
гэдэргээ атиралдажа
байхан хоёотой томо бо-
дон гахай хэн. Газаа гара-
жа харахадамнай үбхэнэй
хашаан соо нохойнууд
шаг-шууяа табижа бай-
гаа хэн. Бадма, Юра хоёр
фонарь аһаагаад ошожо
хараад, ерэхэдээ хэлэбэ.

– Нэгэ дээрэһэнь за-
далжа байхан сомоо соо-
гуур юумэн һаршаганаад,
ишэ-тишээ ябажа но-
хойнууды хусуулна.
Үбхэн соо үбэл дунда
юун орошоод байдаг юм.

Хүнэри гү, али сагаан үе
гү? Ошожо алажа хая-
ха болоот гэжэ Санжай
Юра, Саян хоёрые эль-
гээбэ. Нэгэ хэды болоод
нохойнуудшы хусалда-
хаа болижо, Юра Саян
хоёр нэгэ томохон тар-
бага алаад, абаад орожо
ерэбэ. Манай ехэ гайхал-
дан байхада, Санжай аб-
гай иигэжэ хөөрэбэ:

– Намар хүйтэн бо-
лоходо нэгэ тарбага-
ниин бэшэ тарбагануу-
дайгаа нүхэнүүды хуу
газааһаань шулуу шо-
ройгоор таглаад, энэ тэрэ
юумэ бэдэржэ үбэлзэхэ

юм. Угышые һаа хүлдэжэ
үхэдэг юм. Тэрэ бодо-
ной толгой Юрада Бадма
шүүжэ үгөө хэн. Юра кар-
та наадажа шадахагүйб
гээд, Бадмые өөрынгөө
түлөө наадуулһан байгаа.
Юра ехэ хүхижэ ханадаа
чучело хээд үлгэхэб гэбэ.
Үглөөдэрынь би Зүүн
үбэртэ ехэ хүдөөе гахайн
мяха ашаһан хүрэжэ
ерээб. Хэрмэндээ гара-
хадаа бидэ гурбан зүһэм
шанаһан гахайн өөхэ тал-
хатай абаад ябахадаа, ехэ
тэнхэйтэй орой болотор
үлдэнгүй ябаад ерэдэг
һэмди.

УРАН-ДҮШЭ

Уула хадануудай үндэртэ,
Уһа голнуудай эхиндэ,
Урдын домогуудаар суурхаһан
Уран-Дүшэ, амар сайн!

Хүхэ мүнхэ тэнгэрийн толёондо
Хүдэр бэень зураглан харагдана,
Хүбшэ ногоон тала дайдая
Хаража, сахижа һуужа байһандал.

Аяар холо үнгэрһэн сагта
Абай Гэсэр эндэ ерэхэдээ,
Хас булад һэлмэ жадаая
Хатаалгажа абаа тэнгэрийн
дархашуулда.

Хэдэн зуугаад жэлнүүдэй саана
Хаан-Богдо Чингис энээгүүр,
Хара атагар буга агнажа,
Харбажа унагааһан байжа магад.

Манай энэ үе сагта
Малшад, аяншад эндэ ерэжэ,
Арюун сэбэр агаартань атаархан,
Амарха, агнаха дуратай юм.

Саг жэлнууд урилдан ошоно,
Саһа бороон һэлгэлдэн ороно, –
Уран-Дүшэ тэрэл зандаа
Уурал манан соо ургажа һууһандал.

БУРЯД ОРОН

Үзэсхэлэн һайхан Буряад оронойм
Үүлэгүй сэнхир хүхэ тэнгэридэ
Үргэлжэ наран туяаржа байдаг
Үльгэр домогой нюотаг юм.
Үнэр баян тала дайдадань
Үнгын сэсэгүүд һалбаржа байдаг.
Үглөөнэй наранаар үрхэ бүхэнһөөнь
Үхибүүдэй хүхиюун энеэдэн дуулдадаг.
Үргэн, гүнзэгы Байгал далайн
Үглөөнэй шүүдэртэл тунгалаг юм.
Үбэр, бооринуудайн захи зайгаад,
Үндэр модотой хүбшэ хүхэрдэг.
Хүхэ хадануудайн хаяа бүхэнһөө
Хүсэ ехэтэй аршаанууд бурьялдаг.
Хүхэ хадагаар нюотаг бүхэниинь
Хүн зониие угтан абадаг.

Борис ГАРМАЕВ

САНЖАЙЖАП БАНЗАРАКЦАЕВ

Захааминай газар дээгүүр урладаг Зэдэ голой XVI-XX-хи зуун жэлнүүдэй түүхэ, домог. Сэсэн хаанай бэлэдхэл

(Үргэлжсэл)

Губи талада ябажа нураһан гээшэ ондоол байна. Галсанай шара азарга ехээр уухилаад, урагшаа ябажа үгэнэгүй. Тиигэһээр байтар, гурбан нүхэдэй толгой эрьежэ эхилбэ. Галсан ахалагша:

– Бидэ бүмбэрсэг дэлхэйн магнайда байдаг Түбэд хүнүүд бэшэбди. Эндэ агаар багадаад байна, манда аюултай, доошоо бууя, – гээд түрүүлэн дахуулба.

Нүгөө набтаршаг харьдаг дээрэ гараад харахадань, сомон үбһэн шэнги харьдаг харагдаба.

Содбо хэлэбэ: «Энэ харьдагта «Сомоо» харьдаг гэжэ нэрэ үгэе». Галсан зүбшөөбэ. Орой боложо отогтоо ерээд, үлэһэн сайга харахадань, сэбэр сэгээн зандаа байба.

– Энэ горхоной уһан ямар сэбэр уһан гээшэб, зэд амһаргада нэгэ үдэрэй туршада хубилхагүй. Энэ газартаа, горхондоо, жалгадаа «Зэдэ» гэжэ нэрэ үгэе, – гэжэ Содбо ахатан малгайгаа абаад хэлэбэ. Галсан тон зүб гэжэ, дэм-

жэбэ.

– Шэмэрүүн дэлхэй дээрэ иимэ сэбэр уһатай горхон хомор даа. Галсанай шара азарга энэ үдэр үгсүүр өөдэ гарахадаа ядаржа, Галсанаа ехэл хүндэ байдалда оруулба. Энэ хада уулата газарта шара азаргань тэсэхэн гү? – гэхэн бодол толгойдонь тогтонхой болобо.

Содбо халха монголойнгоо түүхэ, домог, ёһо заншал хайн мэдэхэ хадаа юумэндэ нэрэ үгэхэ ехэ дуратай хүн.

– Ахалагша Галсан үглөөдэр энэ горхоо дахаад ябая, хаана ямар зүг заанаб тишэнь ябахабди. Шэмэрүүн зүбын, зүб!

Наранай зүг тээшэ болоходоо, жалгань үргэдэжэ эхилбэ, зүүн тэшэ нугарба. Парьдагһаа ерэхэн, Зэдэһээ ехэшэг гол Зэдэ голтой ниилэбэ. Энэ голые үгсэжэ, харьдаг дээрэ гаража, үсэгэлдэр хараһан субарга харьдагаа харая, – гэжэ Шэмэрүүн дурадхаба. Галсан дэмжэбэ. Энэ уһа (голоо) дахажа, харьдагай хормойдо буужа хонохо болобод.

– Энэ голдоо «Ехэ Зэдэ» гэжэ нэрэ үгэе, нэгэл харьдагай гол болоно. Шэмэрүүн, бидэ ойлгохо ёһотойбди. Парьдагаар ябахата, гэнтэ үүлэ мананда хаагдаад, холо ха-

раха аргагүй болошно. Бидэ али сагта харьдаг дээрэ гарахаяа багсааха ёһотойбди? Парьдаг дээрэ ургажа байһан сагаан дали, арса мартангүй абахабди, шара азаргаяа утаа гаргажа хамарынь утахабди, уухилхаа бараг болохо.

– Галсан, үглөөдэр сэлмэг үдэр байха. Эртэхэн ябахабди. Зэдэ голнуудайнгаа үндэр харьдаг дээрэ гарахадань, субарга шэнги харагдаһан харьдагань шудхажа бүтээһэн юумэн шэнги тобойсо харагдажа байбал даа. Галсан энэ онсо зүйлтэй юумэндэ юун гэжэ нэрэ үгэхэмнэйб?

Удаан саг соо дуугарха хүн байбагүй Содбо мэгэд, Содбо амяа ехээр абаад:

– «Уран-Дүшэ» гэжэ нэрэ нэгэ дуугаар үгэел! Галсан ахалагша малгайгаа толгойһоонь абаад: «Аа хуры, аа хуры, аа хуры гэжэ наран тээшэ хараба. Содбо:

– Дэлхэйн нэгэ ехэ үзэсхэлэнгые амиды ябажа хараба гэшэбди. Ухай, ухай, ухай. Галсан энэ зүүн жалга руу бууя, дахяад харьдаг дээрэ гарахаяа болиё, – гэжэ дурдхаба.

– Зүб даа, гэжэ Шэ-

мэрүүн дэмжэбэ. Гурбуулаа моридһоон буужа, сагаан дали, арса суглуулжа абабад.

– Галсан, энэ зүүн жалга руу бууя.

– Зүб даа, гэжэ Шэмэрүүн дэмжэбэ. Доошоо буужа, жалгаяа тэгнэжэ, томо шулууд соогуур ябажа байгаад морёо байлгаад:

– Нүхэдни, эдэ шулуудшни ондоо түхэлтэй шулууд байна.

Моринһоонь буугаад, нюдаргын шэнээн шулуу абаад, нэгэ томо шулуунда шангаар шэдэжэрхибэ. Шулуун бутархадаа, номин ногоон үнгэтэй байба. Содбо:

– Энэ шулуун «Номин эрдэни» шулуун гэжэ нэрлэгдэхэ ёһотой. Энэ шулуугаар эхэнэрнүүдэй гоёолто, олон янзын хүнэй үбшэ эдэгээжэ болохо. Хомхой манжа хитадууд мэдээ һаа, энэ шулуунай түлөө дайшые хэхэдэе болохо. Галсан, мориной хонтуул (бааһан) шэнээн хошоод шулуу абагты, хаандаа үгэхэбди!

Энэ жалгын уһа дахаад, урда зүг барижа, буухадань баһал Зэдэ голдоо шудхаһан байба. Содбо:

– Дахяад харьдаг дээрэ гарахаяа болиһон хойноо, минии һанаанда

таарахагүй юумэн болошобо, тиимэхээ энэ голдоо «Хохюурта» гэжэ нэрэ үгэе – гэбэ. Галсан: «Танайхяар бологлэ, гэжэ дэмжэбэ. Нүхэд, Зэдэ голломнай олон голнуудые бэендээ урижа, аха шадалтай, хүсэ ехэтэй гол болохонь. Бидэ энэ голоо дахаад лэ ябая. Энээнһээ ондоо манда һайн юумэн байхагүй». Арбан хоног соо ябаад байхадань, нэгэ ута гол байба. Уһаниинь баһал Зэдэ голдо шудхана. Энэ уужам ута голдо «Хуурлиг» гэжэ нэрэ үгэе. Энэ нам газараар зүүлжээ ороё. Содбо ехэ дуратайгаар дэмжэнэ. Нам газараа дабаад, бууһаниинь үргэн ехэ талмай сэнхыжэ байбал. Хабшуу газараар ябажа дадашаһан гурбанда саада заханшые харагданагүйл. Шэмэрүүн:

– Одоо һайхан тала байна даа. Бурханай орон мэтэ. Уһандань хүрээ, уһанда хүрэжэ ерэхэдэнь, шулуудынь жэжэнүүд, уһандаа диилдээд, урдажа байһан шэнги. Содбо:

– Уһанда «Сэхир» гэжэ нэрэ үгэе, – гэжэ өөрөөшые мэдэнгүй дуугаржархиба. – Гоёл нэрэ, – гэжэ Шэмэрүүн тоодод абаба.

(Үргэлжэлынь удаадахи дугаарта)

Сергей Самбуевич Ямполовай 70 жэлэй ойдо

Дайнай ветеран Самбу Цыренович Ямполов ба Галина Тубановна хоёрой гэр бүлэдэ 70 жэлэй саана Хужир тосхондо хүбүүн мүндэлбэ. Сэнгэ (Сергей) гэжэ нэрлэбэ. Бага балшар наһаниинь Сахир нотагта үнгэрөө. Сахирай дунда хургуули дүүргээд, 1973 ондо Зүүн Сибирийн дээдэ хургуули дүүргээ. Пүүлээрнь Северна Кавказта алба хээд ерэбэ. Дээдэ хургуулидаа бусажа ерээд, ажаллажа байхандаа, 1984 ондо диссертаци бэшэбэ. 1999 ондо «Механизация сельского хозяйства» гэхэн докторско диссертаци бэшээ. 2002 ондо профессор гэхэн нэрэ зэргэтэй болобо. 2000 онһоо мүнөө болотор «Биомедицинская техника. Процессы и аппараты пищевых производств» гэхэн кафедрин хүтэлбэрилэгшэ болоно. Оюутадтаяа хамта шэнэ ухаалан зохёожо, сэхэ ажал ябуулна. 300 гаран эрдэм ухаанай ажалнуудые бэшээ. Оюутадын 8 диссертаци бэшээ.

Сергей Самбуевич үндэр нэрэ зэргэтэй: «Заслуженный деятель науки

РБ», (2002 г.), «Почётный работник высшего профессионального образования Российской Федерации» (2006 г.), «Почётный работник ВСГТУ» (2018 г.).

Аха дүүнэрын дутуугүй бэрхэнүүд: Светлана Самбуевна – ажалай ветеран, Захаамин аймагта мэдээжэ хүн. Валентина Самбуевна – Буряад Уласай габьяата эмшэн, ажалай ветеран. Дүү хүбүүниинь Александр Самбуевич Захааминдаа мэдээжэ хүндэтэй хүн.

Сергей Самбуевич Зоя Сергеевна хани нүхэртээ Сайжина басагаяа хүл дээрэн табижа, ашана-

рай дулаан дүхэриг соо амгалан тайбан ажаһууна. Зоя Сергеевна хүдөө ажыхын дээдэ хургуулиин таһаг даагшаар хүдэлнэ.

Түрэхэн хайхан үдэрөөрнь, тэгшэ сэхэ ойгоорнь аха дүүнэрын, нүхэдын үнэн зүрхэнһөөнь халуунаар амаршална.

*Сарюун зандаа ябажа,
Саашадаа бүри*

жаргалтай,

*Үлзы хэшэгтэй,
Барагдашагүй буянтай
Ажаһуухатнай*

болтогой!

**Бадма Банзаракцаевич
БАДМАЕВ,
доктор технических наук
(Дэнцэма ДОНОВА
оршуулба)**

Хүндэтгэ манай ахай, нагаса, профессор, техникескэ эрдэмэй доктор Сергей Самбуевич Ямпиллове 70 жэлэйн ойгоор, Сагаалганаар амаршалаад,

Зэлэтнэй зэргэ

Зэргэтнэй үшөө дээшээ

Элүүр энхэ,

омог дорюун зандаа,

Олон дабаае дабажа,

Дундагүй дүүрэн

Дутуугүй хүсэд,

Панаһанаа бүтээжэ,

Парбайһанаа абажа,

Бурхантай, буянтай,

Үлзы аза жаргалтай,

Урма баяртай ябахыетнай,

Олон дүүнэртнай,

Үри зээнэртнай хүсэнэбди.

Гармаевтанай, Цыдыповтэнэй,
Ямпилловтанай гэр бүлэнэр

Хүндэтгэ манай
Роза Гомбоевна Жамбаловае
55 наһанайнь ойн баяраар,
Сагаалганаар амаршалнабди!

Залгаа ехэ Захааминай

Захын үнсэг болохо,

Хужир дэлюун нютагта

Басаган хуби заяантай

Роза басаган дүүхэй

Түрэхэн гараһан намтартай.

Эмшэн болохо заяатай
Анханай түрэхэн хадаа,
Эмшэ мэргэжэлээ шэлэн
Улаан-Үдэ хото зорёолши.

Урдахи зуун жэлэй

Мянга юһэн зуун наян найман

ондо,

Эмшэн мэргэжэлэй дипломтой

Эбии баабайн омогорхол

болоолши.

Сагай номин сарюунда

Наһан холшор залууда,

Инаг хани нүхэртээ

Хужир нютагтаа золгоо һэнши.

Залуу эдир хүбүүнэй

Дууһашагүй дуран

Зүрхыешь буляан абаа.

Мүнөөш болотор

Инаг дуранай охиной

Хоёр һайхан хүүгэд

Үлгэн дэлхэйн үргэмжэдэ

Үргэн табяа бэлэйт.

Ашанарай дулаахан дүхэригтэ

Аляахан һуухадаа жаргал даа.

Үхин хүбүүн хоёроо

Үзэн харан һуухада жаргал даа.

Баяртай үлгэн дэлхэйдээ

Залгаа һайхан Захааминдаа

Аха дүүнэртээ,

Хани нүхэдөөрөө үшөө олон

жэл соо элүүр энхэ, амгалан тай-
бан ажаһуушашни болтогой!

Эгэшэнэр

Редакциин хаяг:
671950, Буряад Улас, Закаменск хото,
Ленинэй үйлсэ, 42-дохи гэр.

Һарадаа хоёр дахин гарадаг һонин.

Хэһэг 300.

Индекс 59901.

Эмхидхэн байгуулагша:
Захааминай аймагай захиргаан.

Редактор Д.А. Найданова,
суглуулан бүридхэжэ,
алдуунуудые заһагша, ризограф
дээрэ хэблэгшэ Э.В. Цыдемшилова.

Телефон, факс,
ород газетын редакторай: 4-46-32, 4-30-54
буриад газетын редакторай: 4-30-37
бухгалтерин – 4-31-61.

Хэблэлэй нэгэ хахад хуулаһан хэмжээтэй.
Толлолгонуудта үгтэһэн тоо ба
баримтануудай, хүнэй, шотагай
нэрэнүүдэй зүб бурууда
авторнуудынь харюусалгатай.
Редакциин хараа үзэл авторнуудай
һанал бололтой зохилдонги
бэшэ байжа магад.